

Rechterlijke macht

Algemene principes

Algemeen⁽¹⁾

In een totalitaire staat wordt alle macht geconcentreerd in de handen van één persoon of instelling. Kenmerkend voor een «Rechtsstaat» daarentegen is dat de staatstaken - de Grondwet spreekt van machten - aan verschillende instellingen worden toevertrouwd. Dat is het principe van de "scheiding der machten": wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht zijn onafhankelijk van elkaar, maar moeten anderzijds ook samenwerken en elkaar controleren. Zonder deze samenwerking en controle kan de Staat niet functioneren.

Zo ontstaat een "balance of powers": de verschillende machten van de Staat houden elkaar in evenwicht. Op die manier poogt de Rechtsstaat machtsmisbruik te voorkomen.

Wat is de rechterlijke macht?

In de zin van de Grondwet wordt de rechterlijke macht gevormd door de "hoven en rechtbanken" (art. 40 van de Grondwet). Dit noemt men de rechterlijke macht in de organieke zin van het woord. De notie rechterlijke macht kan echter ook in functionele zin worden gebruikt en slaat dan op alle organen die een rechtsprekende functie uitoefenen, zoals het Grondwettelijk Hof en de administratieve rechtbanken, waarvan de Raad van State, afdeling bestuursrechtspraak, de belangrijkste is.

De rol van de rechters in de samenleving is van fundamenteel belang: zij lossen conflicten op tussen burgers onderling en in bepaalde gevallen ook tussen de Staat en zijn burgers. Zij straffen wetsovertreders aan de hand van geschreven en ongeschreven rechtsregels.

De organisatie van de rechterlijke macht (in de organieke zin)

- De bevoegdheid van de rechtbanken is beperkt

In de ruimte (territoriaal)

Elke rechtbank is slechts bevoegd voor een bepaald gebied. Bijvoorbeeld: vrederegerechten binnen een kanton, rechtbanken van eerste aanleg binnen een arrondissement ...

Naargelang van de aard van het geschil

Het recht wordt onderverdeeld in verschillende takken: burgerlijk recht, strafrecht, handels- en economisch recht, sociaal recht ... De indeling van de rechtbanken volgt in grote lijnen de onderverdeling van het recht. Elke rechtbank is slechts bevoegd voor geschillen in een bepaald domein van het recht: dit noemt men de materiële bevoegdheid van een rechtbank (de correctionele rechtbanken zijn bijvoorbeeld bevoegd inzake het strafrecht, arbeidsrechtbanken inzake het sociaal recht ...)

- Er wordt een onderscheid gemaakt tussen de zogenaamde "zittende" en de "staande" magistratuur

De staande magistratuur, ook openbaar ministerie of "parket" genoemd, heeft hoofdzakelijk als taak de daders van misdrijven te vervolgen. De parketmagistraten worden benoemd en ontslagen door de Koning. Het openbaar ministerie is onafhankelijk in de individuele opsporing en vervolging.

Met de zittende magistratuur bedoelt men de rechters en raadsheeren van de verschillende rechtbanken en hoven (de "zetel").

► Piramidale opbouw van de gerechtelijke organisatie

Om te grote verschillen in interpretatie en toepassing van de wetgeving tussen de verschillende rechtbanken te vermijden, is de gerechtelijke organisatie piramidaal opgebouwd. Rechtszaken worden aanhangig gemaakt bij lagere rechtbanken. In hoger beroep kunnen de vonnissen van deze rechtbanken hervormd worden door een beperkter aantal hoven en rechtbanken. Ten slotte bestaat er een hoogste gerechtshof: het Hof van Cassatie.

⁽¹⁾ Deze fiche kan best gelezen worden samen met infofiche 22.

■ De onafhankelijkheid van de rechterlijke macht

Om hun taak naar behoren te kunnen uitoefenen, moeten rechters onafhankelijk kunnen oordelen. Daartoe bepaalt de Grondwet het volgende.

▶ Rechters worden voor het leven benoemd (art. 152 Grondwet)

De loopbaan van een rechter kan enkel worden beëindigd om gezondheidsredenen of omdat hij de pensioenleeftijd bereikt heeft.

Om de benoemingen op een objectieve wijze te laten verlopen, is de toegang tot het beroep afhankelijk gemaakt van het slagen voor een examen dat wordt georganiseerd door de Hoge Raad voor de Justitie:

- ▶ Een vergelijkend toelatingsexamen voor kandidaten die al een jaar aan de balie zijn ingeschreven (advocaten-stagiairs). Zij die slagen voor het examen kunnen worden toegelaten tot de gerechtelijke stage van drie jaar.
- ▶ Een examen inzake beroepsbekwaamheid voor wie juridische ervaring heeft opgedaan buiten de magistratuur.

▶ Toegang tot de magistratuur en benoeming van magistraten

Rol van de Hoge Raad voor de Justitie

De vrederechters, de rechters in de rechtbanken, de raadsheren in de hoven en in het Hof van Cassatie, de eerste voorzitters van de hoven en de voorzitters van de rechtbanken worden door de Koning (= de regering) benoemd op voordracht van de Benoemings- en aanwijzingscommissie van de Hoge Raad voor de Justitie.

Die Raad werd opgericht in 1999 met de bedoeling
– de benoemingen en bevorderingen van magistraten objectiever te laten verlopen;
– een externe controle op de magistratuur in te voeren.

De bevoegdheden van de Hoge Raad voor de Justitie worden bepaald in artikel 151 van de Grondwet. Enkele daarvan zijn: de voordracht van kandidaten voor een benoeming tot rechter, de toegang tot de magistratuur, de algemene werking van de rechterlijke organisatie...

▶ Rechters zijn onafzetbaar (art. 152 Grondwet)

Regering noch Parlement kunnen rechters uit hun ambt ontsetten. Enkel de rechterlijke macht zelf - andere rechters dus - kan beslissen een rechter af te zetten, bijvoorbeeld wegens wangedrag.

▶ Rechters zijn onoverplaatsbaar (art. 152 Grondwet)

Indien de regering een rechter zonder diens toestemming zou kunnen verplichten zijn ambt op een andere plaats uit te oefenen (bijvoorbeeld Brussel in plaats van Hasselt), zou zij over een belangrijk drukkingsmiddel beschikken. Dit heeft de grondwetgever willen voorkomen. Enkel wanneer de rechter er zelf mee instemt, is een overplaatsing mogelijk.

▶ Bezoldiging (art. 154 Grondwet)

De wedden van de leden van de rechterlijke macht worden door de wet vastgesteld, d.w.z. door de wetgevende en niet door de uitvoerende macht. Dit eveneens om eventuele druk vanwege de regering te vermijden.

▶ Geen andere ambten (art. 155 Grondwet)

Rechters mogen geen andere bezoldigde ambten van de regering aannemen. Deze regel is eveneens bedoeld om beïnvloeding van de rechters te vermijden. Hiervan kan wel worden afgeweken wanneer het gaat om een onderwijsambt (hoogleraar, assistent, ...).

■ Principes ter bescherming van de burger

Niemand kan worden onttrokken aan de rechter die de wet hem toekent, d.w.z. de rechter die hem volgens de algemene (territoriale en materiële) indeling toekomt.⁽²⁾ Alle burgers die zich in dezelfde situatie bevinden, moeten door dezelfde rechtbanken berecht worden.

De Grondwet verbiedt ook het instellen van "buitengewone rechtbanken of commissies", onder welke benaming ook.⁽³⁾ Hiermee wilde de grondwetgever de oprichting verhinderen van gelegenheidsrechtbanken die individueel bepaalde gevallen zouden beoordelen.

▶ De zittingen van de rechtbanken zijn openbaar (art. 148 Grondwet)

De reden voor deze grondwetsbepaling ligt voor de hand: de burgers kunnen de zitting bijwonen en op die manier een zekere controle uitoefenen op wat in de rechtszaal plaatsvindt. Enkel bij gevaar voor de openbare orde of de goede zeden kan de rechtbank beslissen geen publiek toe te laten. Het voorlezen van vonnissen of arresten vindt altijd in openbare zitting plaats (art. 149 Grondwet).

▶ Vonnissen en arresten moeten gemotiveerd zijn (art. 149 Grondwet)

Een rechterlijke beslissing moet "met redenen omkleed" zijn. Dit betekent dat rechters in hun vonnissen of arresten moeten aangeven waarom zij een bepaalde beslissing hebben getroffen. Er moet geantwoord worden op alle eisen en verweermiddelen aangevoerd door de partijen in het geding, zoniet kan het Hof van Cassatie het vonnis of arrest vernietigen.

▶ Het principe van de "dubbele aanleg"

Om partijen in een geschil te beschermen tegen vergissingen of willekeur kan, in beginsel, elke zaak in hoger beroep een tweede maal volledig opnieuw behandeld worden voor andere rechters. Een cassatieberoep is geen derde aanleg aangezien het Hof van Cassatie de zaak niet "ten gronde" (= feitelijk) bekijkt, maar enkel "in rechte" (m.b.t. de juiste toepassing van de rechtsregels).

▶ De rechter spreekt recht voor de betrokken partijen

Beslissingen van hoven en rechtbanken gelden enkel voor de bij het geding betrokken partijen en hebben geen algemene draagwijdte.

Op de website van de Federale Overheidsdienst Justitie vindt u meer informatie over de gerechtelijke organisatie: <http://justitie.belgium.be/nl>.

⁽²⁾ Artikel 13 van de Grondwet.

⁽³⁾ Artikel 146 van de Grondwet.